

ОТ КОАЛИЦИЯ КЪМ СЪПЕРНИЧЕСТВО. РАЗРИВЪТ В МЕЖДУСЪЮЗНИЧЕСКИТЕ ОТНОШЕНИЯ И НАЧАЛОТО НА СТУДЕНАТА ВОЙНА

*Виктор Синански, студент, ЮЗУ „Неофит Рилски“ – Благоевград
Гл. ас. д-р Диана Иванова, ЮЗУ „Неофит Рилски“ – Благоевград*

Резюме: Целта на публикацията е да представи и анализира събитията, довели до разпадането на междусъюзническите отношения в края на Втората световна война и началото на Студената война. В нея са разгледани ранни признаци за пропукването на единството в коалицията и са изложени факти, доказващи, че всяка една от трите основни съюзнически страни се стреми да осъществи най-вече своите планове за следвоенния свят. В текста са разгледани „залезът“ на старите велики сили и обособяването на САЩ и СССР като нови основни политически играчи, както и опитите на двете страни да привлекат на своя страна други държави.

Ключови думи: Втора световна война, Антихитлеристка коалиция, Студена война, доктрина „Трумман“, план „Маршал“.

FROM COALITION TO RIVALRY. THE BREAK IN INTER- ALLIED RELATIONS AND THE BEGINNING OF THE COLD WAR

*Viktor Sinanski, student, SWU "Neofit Rilski" – Blagoevgrad
Ch. Assist. Prof. Diana Ivanova, PhD, SWU "Neofit Rilski" – Blagoevgrad*

Abstract: The purpose of the publication is to present and analyze the events, which leads to the collapse of inter-Allied relations in the end of World War II and the beginning of the Cold War. It examines early signs of the breakdown of unity between the Allies and presents facts that show that each one of the three main countries are trying to implement their plan for the post-war world. The text examines the "decline" of the old great powers and the emergence of USA and USSR as the new major political players, as well as the attempts of both countries to attract others to their side.

Keywords: World War II, Allies of Second World War, Cold War, Truman Doctrine, Marshall Plan.

Германската агресия по време на Втората световна война и заплахата, която тя представлява за световния ред, са в основата на съюзяването на идеологическите противници САЩ и Великобритания, от една страна, и СССР, от друга. Невъзможната на пръв поглед

коалиция е формирана с цел справянето с общия враг и е напълно логично след постигането на тази цел тя да престане да съществува. Геополитическите промени след края на световния конфликт обаче не просто водят до смяна на системата на международните отношения от многополюсна на биполярна, но са в основата на конфронтацията между съюзниците от Антихитлеристката коалиция и началото на Студената война.

След края на Втората световна война коренно се променя геополитическата ситуация в Европа и света. Старите велики сили – Франция, Великобритания, Германия и Япония, или са разгромени във войната, или са изправени пред тежка следвоенна криза. Френската република дори е окупирана от вражески сили по време на войната. По този начин единствените „жизнени“ велики сили остават САЩ и СССР, които, от своя страна, притежават толкова значителен военен потенциал, че са признати дори за свръхсили. Тези геополитически промени пряко се отразяват върху следвоенната политика на победителките, включително и към победените държави, в това число и в германските окупационни зони. Поради това, независимо от договореностите, съвместната комисия, натоварена с управлението на окупирания Берлин, трудно постига консенсус, израз на което е Първата Берлинска криза от 1948 – 1949 г.

Публикацията представя по-важни моменти от годините на войната, които са показателни за съществуващата конкуренция между съюзниците и са предпоставка за бъдещите противоречия между тях; разногласията по време на конференциите, на които се установява новият световен ред, както и в политиката по отношение на победените държави, най-вече Германия и Япония; откритото противопоставяне след речта във Фултън, обявяването на доктрината „Труман“ и плана „Маршал“.

Още по време на Втората световна война се появяват признаци на „пропускване“ на отношенията между съюзниците. Най-ясно това се изразява в споровете между „тримата големи“ относно мястото на откриване на втория фронт в Европа. Въпросът за дебаркирането на съюзнически сили в Северна Франция се превръща в едно от основните разногласия между лидерите на трите държави, като Чърчил се стреми максимално да забави или „пренасочи“ съюзническата атака към друга точка. Лондон нееднократно настоява такъв десант да се проведе на Балканите, последван от настъпление на север, което да „отреже“ пътя на Червената армия към Централна Европа. Британският премиер продължава да настоява за осъществяването на тази си идея до самото начало на операция „Овърлорд“. Идеите на Чърчил все пак успяват на два пъти да пренасочат десанта от Франция към Северна Африка през

ноември 1942 г. и към о. Сицилия през лятото на 1943 г. Именно опитите на всеки един от „тримата големи“ да наложи волята си над останалите стават основната пречка в отношенията между страните.

Голям проблем за Чърчил при опитите му да провежда антисъветска политика от името на Западните съюзници представлява идеализмът на Рузвелт. Американският президент не желае да се включва в европейските дразги за следвоенния ред на континента, като така създава благоприятна почва за Сталин да налага свободно съветската система на управление. Смъртта на Рузвелт обаче коренно обръща политиката на САЩ. Новият президент Хари Труман не е така приятелски настроен към СССР, а окупацията на Източна Европа от Червената армия подкопава основите на Антихитлеристката коалиция. Конфликтът между Вашингтон и Москва се съсредоточава върху Полша главно по два въпроса – кой ще управлява страната и какви ще са нейните граници.¹ По стратегически причини и двете страни искат в Полша да има приятелски настроени управляващи. За Съветския съюз контролът над Полша е въпрос както на чест, така и на сигурност, тъй като през нейната територия страната е нападена неведнъж. За Запада Полша е защитният вал за европейската цивилизация пред азиатската опасност, като каквато възприемат Червената армия, поради вакуума, оставен от Германия. Отказът на Сталин да изпълни обещанието си от Ялта да реорганизира полското правителство и в страната да се проведат демократични избори срещу голямото териториално разширение за Полша на запад шокира американците. Президентът Труман е притеснен от новия стратегически баланс в Европа и решава да предприеме твърда политика към СССР, което ясно проличава при срещата му с посланика в Москва Аверел Хариман от 20 април 1945 г.² Този обрат обаче идва на много късен етап от войната, когато не могат да се предприемат решителни мерки за стопирането на Червената армия по на Изток. Опитите на Труман да запази демократичната система в Полша удрят на камък. Именно по време на разговорите между президента и съветския външен министър Молотов, състояли се на 23 април 1945 г., ясно проличава тлеещото напрежение. Преводачът на двамата висши политици свидетелства, че Труман се нахвърля върху съветския дипломат с думи, които би използвал някой каруцар от Мисури и „никога не е чувал висш служител да бъде руган по такъв начин“³

Чрез пренебрежителното отношение към съветския външен министър президентът на САЩ цели да заяви претенциите на страната

---

¹ Амброуз, С. Стремеж към глобализъм. Американската външна политика от 1938 до началото на 90-те години. Издателство „Петър Берон“, София, 1995. с. 67.

² Пак там, с. 70.

³ Пак там, с. 72.

си за водещо място в следвоенния свят. Той възприема СССР като варварска държава, която се стреми да завладее света, а неговата цел е светът да се насочи по пътя към демократичен капитализъм от американски тип. Срещу неотстъпчивостта на Сталин Труман решава да използва икономически натиск⁴ и така съюзът се подкопава.

По същото време, но на бойното поле, нарастващото напрежение ясно се проявява в битката за Берлин, която се състои в периода 16 април – 2 май 1945 г. Градът е ценен идеологически и морален символ, което предизвиква съревнованието между партньорите от Антихитлеристката коалиция (главно между Чърчил и Сталин) кой пръв ще го превземе. Съветската атака срещу Берлин има своите корени в отношенията между съюзниците още от присъединяването на Москва към съюзниците. Самото сражение не оказва голямо влияние върху развоя на събитията, довели до рухването на Райха, но освобождаването на огромни военни ресурси след края на войната в Европа значително допринася за ескалацията на напрежението между САЩ, Великобритания и СССР. Покоряването на нацистката столица повишава значително съветската самоувереност на масата за преговори. Показателно е, че последната среща между „тримата големи“ е именно в Потсдам, намиращ се в покрайнините на завладения от Червената армия град, а решенията, взети на тази среща, пряко касаят победения Райх и Берлин. На конференцията Сталин постепенно увеличава претенциите си към западните страни. Той иска съюзниците да предприемат свалянето на ген. Франсиско Франко в Испания. В един от разговорите между американския делегат Хариман и Сталин представителят на САЩ поздравява съветския лидер, че е успял да стигне до Берлин, а той, от своя страна, отвръща: „Цар Александър I стигна до Париж“⁵ Още през 1944 г. съветският лидер нарежда на генералите си да изготвят план за настъпление към Западна Европа, но към юли 1945 г. съюзниците вече имат оръжие, което принуждава болшевиките да не рискуват с необмислени действия.

След края на войната в Европа съюзниците уреждат помежду си детайлите относно съвместното управление на окупирана Германия. Въпреки тази победа самата световна война все още не е приключила. Последният съюзник на Райха – Япония, категорично отказва да се предаде. Тя отхвърля ултиматума на съюзниците от Потсдам и се готви

---

⁴ На 8 май 1945 г. Х. Труман подписва заповед за прекратяване на договорите наем – заем със съюзниците и се налага ембарго върху всички стоки, внасяни по море до СССР и други европейски страни. За този политически ход не са предупредени управляващите нито в Москва, нито в Лондон, които са основните получатели на стоките. След острата реакция на Сталин Труман отменя първоначалната заповед и изпращането на стоки по море е възстановено.

⁵ Цит. по: Кисинджър, Х. Дипломатията, Издателство Труд, София, 2020, с. 348.

да воюва до последно. Исканията на съюзниците са Токио да преустанови военните действия и да премахне влиянието на милитаристично настроените фракции в страната. Нещо повече: те изискват Япония да бъде разоръжена, нейната промишленост – ограничена, а териториалният ѝ обхват да бъде стеснен до големите японски острови и някои по-малки, които да бъдат определени допълнително.⁶

Западните съюзници, и най-вече САЩ, осъзнават, че не са в състояние сами да победят далекоизточната империя. Те са принудени да поискат помощ от СССР, но знаят, че съветската помощ води със себе си и претенциите на Сталин за по-засилено съветско влияние в Източна Азия. Приживе Рузвелт, който води значително по-мека политика спрямо СССР, се съгласява с исканията на Москва, а в Потсдам е договорено Червената армия да нападне японските армии на континентална Азия не по-късно от 3 месеца след германската капитулация.

През лятото на 1945 г. балансът на силите значително е променен. Най-важното във военен аспект е, че американците вече разполагат с атомните бомби и нямат нужда от Червената армия, за да подчинят Токио. В политически план ситуацията също се е променила – във Вашингтон и в Лондон има нови ръководители на правителствата, чиято цел вече не е само победата над Япония. Те се надпреварват с времето, за да може да принудят Япония да капитулира преди СССР да нахлуе в Манджурия.

Скоро след като получава Потсдамската декларация, правителството в Токио се обръща към Сталин с предложение той да действа като посредник в бъдещи преговори между САЩ и Япония.⁷

В периода от 6 до 15 август 1945 г. войната с Япония на практика приключва. Сутринта на 6 август американците хвърлят първата си атомна бомба над Хирошима, а два дни по-късно СССР нахлува в Манджурия. Сталин, който вече е осъзнал, че западните съюзници се опитват да приключат войната преди неговата намеса, се включва бързо във военните действия, като така цели да си осигури място сред победителите и да гарантира увеличаването на съветското влияние в

---

⁶ Декларация на ръководителите на правителствата на Съединените щати, Обединеното кралство и Китай за Япония. В: Съветският съюз на международните конференции в периода на Великата отечествена война 1941 – 1945. Т. 6. Берлинската (Потсдамската) конференция на ръководителите на трите съюзни държави – СССР, САЩ и Великобритания 17 юли – 2 август 1945. Сборник документи, Издателство Партиздат, София, 1987, с. 408 – 410.

⁷ Бийвър, А. Втората световна война. т. 2, Издателство Изток-Запад, София, 2022, с. 396.

Китай. На 9 август американците хвърлят и втората атомна бомба, този път над Нагасаки.

Безмилостните съюзнически бомбардировки над Токио, Хирошима и Нагасаки стават и повод император Хирохито да се обърне към японското общество. Още на 9 август той свиква коронен съвет, на който заявява, че ще капитулира пред съюзниците, но само ако те му гарантират запазване на императорската династия и монархичната форма на управление в страната.⁸

На 15 август бойните действия по основните Тихоокеански и Азиатски фронтове, без Северен Китай, приключват. Това обаче не пречи на Сталин да нареди на армията си да продължи своето настъпление в Манджурия. По същото време и с цената на много жертви Червената армия успешно налага контрола си над Южен Сахалин и Курилските острови.

На 30 август 1945 г. американските сили дебаркират на японска територия и така поставят началото на военната окупация на страната. Три дни след това, на 2 септември, японският външен министър Мамору Шигемицу подписва на борда на линкора „Мисури“ акта за капитулация на империята.⁹ От американска страна присъстват ген. Макартър и адмиралите Честър Нимиц и Уилям Холси.

Втората световна война приключва. Задачата на съюзниците се променя. След като вече са спечелили, те трябва да подсигурят света така, че победените страни да не поискат нов „реванш“ след няколко десетилетия.

На 22 септември 1945 г. Държавният департамент публикува документ за „Политиката на САЩ спрямо Япония през началния етап на окупацията“.¹⁰ Значителна част от документа се отнася до желанието на Вашингтон да демилитаризира страната. Важно е да се отбележи, че по време на окупацията в Япония продължава да съществува правителство, назначено от императора, а администрацията, назначена от САЩ, се възползва от неговия авторитет, като така улеснява реформирането на страната.¹¹

Американската политика по отношение на разгромената далекоизточна империя отразява променената геополитическа ситуация

---

⁸ Пак там, с. 397.

⁹ Surrender of Japan, INSTRUMENT OF SURRENDER. In: <https://www.archives.gov/milestone-documents/surrender-of-japan> (посетен на 12.04.2023 г.)

¹⁰ Statement of Policy, Approved by the President, Relating to Post-War Japan. In: <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/statement-policy-approved-the-president-relating-post-war-japan> (посетен на 12.04.2023 г.)

¹¹ Иванов, Б. История на Япония. Издателство Изток-Запад, София, 2016, с. 283-284.

в света след края на Втората световна война и очертаващата се конкуренция между двете суперсили – САЩ и СССР. Демилитаризацията, провеждана на островите, продължава до 1948 г., когато Вашингтон променя курса и в действителност подпомага възстановяването на въоръжените сили и военната индустрия на Япония.¹² Причината за този „завой“ е фактът, че по това време Мао и неговите комунисти, подкрепяни от Москва, са наложили контрола си в Китай, а Страната на изгряващото слънце е разположена стратегически спрямо СССР и Китайската народна република.

Покоряването на Япония, освен че дава повод на САЩ да изпробват най-мощното си оръжие в реална военна ситуация, привлича и вниманието на Сталин към същото оръжие. Той знае за разработването и съществуването му много преди Щатите официално да го уведомят за това. Още повече, че през септември 1945 г., благодарение на разузнаването на СССР, съветските ръководители получават технически схеми за принципа на действие на атомната бомба.¹³ Въпреки този пробив Сталин е в по-неизгодна позиция, защото неговите учени тепърва ще трябва да разработят образец на оръжието.

Атомната бомба носи надежда и на значително отслабената от войната Великобритания. Технологиите е приета от „зализващите“ предвоенни велики сили като „евтин начин за запазване на влиянието“. Допълнителна причина Лондон да желае също да се сдобие с такова оръжие е фактът, че СССР все още не разполага с него и така кралството си осигурява значителна преднина пред Москва.¹⁴

Важно е да се отбележи, че след изборната загуба на Чърчил в позицията на Обединеното кралство към Съветския съюз има смекчаване. Новият министър-председател Клемент Атли от Лейбъристка партия има значително по-благосклонно виждане за политиките в СССР. Същото може да се каже и за неговите съпартийци.¹⁵ Освен това Атли е по-загрижен за решаването на вътрешните проблеми на страната, отколкото от възстановяването на Европа. Именно обещанието му за преодоляване на вътрешните кризи изиграва важна роля за неговата победа на изборите.

Сталин е наясно, че във Великобритания бушува икономическа криза и правителството се е заело с нейното решаване, което, от своя

---

¹² Иванов, Б. История на японската..., с. 207.

¹³ Солонин, М. Как Съветският съюз победи във войната. Издателство Прозорец, София, 2021, с. 225.

¹⁴ Кенеди, П. Възход и падение на Великите сили. Икономически промени и военни конфликти XV-XX век., Издателство Сиела, София, 2021, с. 515.

¹⁵ Блок, А. Хитлер и Сталин. Успоредни животописи. т. 2, Издателство Милениум, София, 2020, с. 471.

страна, му дава свобода да наложи по-здраво властта си в окупираните от него европейски страни. Това обаче влошава съюзническите отношения.

По време на войната съветският лидер пише писмо до председателя на Коминтерна Георги Димитров, в което изразява вижданията си за съществуващата тогава коалиция между капиталистите и комунистите: „Нашият съюз с демократичните фракции на капиталистите успява, защото те имат интерес от прекратяване на Хитлеровото доминиране“.¹⁶

След края на войната в Европа „спойката“, която държи съюзниците заедно, се скъсва. Въпреки, че в известна степен съюзът продължава да функционира до поражението на Япония, страните започват да се надиграват една с друга. Още през 1945 г. напрежението между САЩ и Великобритания, от една страна, и СССР, от друга, се повишава, когато до демократичните страни достига информация, че в съветската окупационна зона в Германия се извършват преследвания на членове на партии, които не са комунистически.¹⁷

Процесите срещу военнопръстъпниците са последните моменти, в които западните съюзници и СССР работят заедно. Към пролетта на 1946 г. вече е напълно ясно, че Сталин не само няма намерение да позволи свободни избори в окупираните от него страни, а налага с различни методи властта и системата си. Той се стреми да ограничи максимално влиянието на капиталистическите страни над подвластните му сателити. Изключително точен анализ на съветската политика и на поведението на комунистическите лидери прави служителят на американското посолство в Москва Джордж Кенан, който на 22 февруари 1946 г. изпраща т.нар. „Дълга телеграма“. В нея той анализира детайлно пропагандната машина на Москва и целите ѝ за разширяване на влиянието на комунизма в страните по света. Изложените от него изводи не само дават подробна информация за целите на СССР, но и коментират как би процедираше Москва при изпълнението на своя план.¹⁸

Самата телеграма е доказателство за разпадащите се съюзни отношения между Западните съюзници и СССР. В нея Кенан обръща внимание на факта, че политическите амбиции на съветската върхушка

---

¹⁶ Апълбаум, А. Желязната завеса. Рухването на Източна Европа 1944 – 1956. Издателство Рива, София, 2017, с. 224.

¹⁷ Пак там, с. 244.

¹⁸ Из „Дългата телеграма“, изпратена от служителя в посолството на САЩ в Москва Джордж Кенан до Държавния департамент на страната. В: Документи и материали по съвременна история (1946 – 1992). Съст. Д. Иванова, Й. Кочев, Университетско издателство „Неофит Рилски“ Благоевград, 2020, с. 17-22.

не отразяват мирогледа на гражданите на страната. Населението на Съветския съюз е миролюбиво и желае да изгради приятелство с околния свят, но партийната линия на Комунистическата партия на Съветския съюз (КПСС) е пропила в съзнанието на управляващите. Той споменава, че проблемът за западните страни е, че те преговарят точно с върхушката.¹⁹

В тълкуванията си на съветската политика Кенан заявява, че САЩ са изправени срещу фанатизирана политическа сила, която не вярва, че Щатите могат въобще да съществуват ефективно. Тази сила желае да унищожи начина на живот в капиталистическите страни и да смаже техния международен авторитет. Той обръща внимание, че СССР е една от най-населените страни и контролира огромни залежи от природни ресурси. Въпреки това той е на мнение, че САЩ притежават силата да се противопоставят на Москва без да стигат до военен конфликт с нея. Според него съотношението на „силите“ е в полза на Запада, чийто отпор на съветското влияние ще зависи от степента на реакцията на страните срещу СССР. Капиталистическите страни са допълнително облагодетелствани и от факта, че притежават значително по-модерно въоръжение от СССР. Още по време на конференцията в Потсдам Чърчил и Труман демонстрират своето нараснало самочувствие, което е подплатено от успешния тест на атомната бомба. Кенан изброява и няколко свои предложения за това как да се подходи спрямо съветската заплаха. Те са свързани най-вече с подготовката на населението на САЩ и съюзните им страни, като основен акцент е поставен на пострадалите от войната европейски държави. Целта е в САЩ да се създаде почва, неблагоприятна за проникването на съветска пропаганда. От друга страна, помощта за Европа, която Кенан предлага, цели засегнатите европейски страни да възстановят колкото се може по-бързо предвоенното си качество на живот, за да не бъде дадена възможност на съветските идеи да „пробият“ в обществото. Той изразява мнение, че Вашингтон, който поема водеща роля в международния дневен ред на Запада, не трябва да допуска да се превърне в някаква капиталистическа версия на съветската диктатура.²⁰

По-малко от две седмици след изпращането на телеграмата друг известен политик също признава за съществуването на тежки проблеми между бившите участници в Антихитлеристката коалиция. Разликата между телеграмата на Кенан и това обявление е, че тя е секретна, а изказването на Чърчил от 5 март 1946 г. във Фултън е публично. В своята реч бившият британски премиер потвърждава, че САЩ са застанали на

---

¹⁹ Пак там, с. 19.

²⁰ Пак там, с. 22.

върха на световното могъщество и апелира към задълбочаване на американско-британското сътрудничество. Най-важната и популярна част от речта му, че „от Щетин на Балтийско море до Триест на Адриатическо една желязна завеса се спусна през континента“, на практика констатира както разединението между доскорошните съюзници от Антихитлеристката коалиция, така и разделението на Стария континент в зависимост от това в чия сфера на влияние са попаднали съответните държави. Той заявява, че всички окупирани страни са подложени на строги мерки на контрол от Москва. Отбелязва също така, че само Гърция е свободна да избира бъдещето си. Чърчил не пропуска да отвори и въпроса за Полша, чието подвластно на Москва правителство е обвинено от бившия премиер, че е извършило множество злодеяния срещу германското население, останало в страната. Лидерът на опозицията в Обединеното кралство обръща внимание, че комунистическите партии в страните са изкуствено подсилени и поддържани на власт благодарение на полицейските мерки, с които държат властта. Той не подминава и притесненията на Турция и Персия (дн. Иран) относно съветските претенции спрямо тях. Чърчил обвинява и съветските власти в Берлин, че опитват да създадат в своята окупационна зона просъветска партия, като възлагат надежди на сближаването с леви германски политици. Той е на мнение, че ако Москва се опита да създаде от своята зона някаква марионетна комунистическа Германия, ще навреди сериозно на германската общественост, която би приела, че съюзниците търгуват с нея помежду си. Причината за тази мисъл на Чърчил е фактът, че година по-рано, след края на войната, англо-американските сили отстъпват значителна част от завладените от тях територии, които преди това са обещани да бъдат предадени в съветската окупационна зона. Той изразява мнението си, че така структурирана следвоенна Европа не предлага сериозни гаранции относно запазването на траен мир на континента. С речта си бившият министър-председател се превръща в първия „голям“ политик, който признава публично за създаването се напрежение в следвоенните отношения. От своя страна, по време на войната самият Чърчил нееднократно изразява опасения, че липсата на конкретни договорености между съюзниците може да се превърне в повод за изостряне на отношенията между тях.

Очаквано речта на Чърчил предизвиква незабавната реакция на Сталин. На 14 март 1946 г. вестник „Правда“ публикува интервю със съветския лидер, в което той изразява позицията си относно думите на своя бивш съюзник. Сталин оценява думите на Чърчил като „опасен акт, предназначен да посее семената на раздора между съюзни държави и да попречи на тяхното сътрудничество“. Той обвинява бившия министър-

председател, че се е превърнал в подстрекател на война и прави паралели между вижданията на британеца и Хитлер, като заявява, че желанието на лидера на опозицията в Лондон е да разпали война със СССР. В отговора си на последния въпрос от интервюто Сталин се активизира да защити своите действия в окупираните от него държави, като отхвърля обвиненията на Чърчил. В крайна сметка заявява, че не е сигурен дали Чърчил и неговите приятели ще организират след Втората световна война нов поход срещу Източна Европа. „Но ако това се удаде, което е малко вероятно, тъй като милиони „обикновени хора“ стоят на стража пред делото на мира, то може с увереност да кажа, че те ще бъдат бити така, както бяха бити... преди 26 години.“²¹

С това свое изказване Сталин потвърждава думите на бившия британски премиер, доказващи повишеното напрежение между съюзниците. Изказването на съветския лидер е доказателство и за това, че той знае за плановете на Чърчил да нападне съветските войски в Централна Европа веднага след приключването на военните действия срещу Германия.

Това, че войната се води основно в Европа и ангажира ресурса на развитите страни от континента, оказва голямо влияние на следвоенната световна икономика. САЩ в действителност стават единствената велика сила, която излиза от конфликта с по-развита икономика. Отдалечеността на страната от фронтите линии и бумът в износа и производството ѝ я превръщат в ядро на световната търговия.²² Освен икономически, страната се развива и във военен план. Няколко години след приключването на бойните действия военноморските сили на САЩ окончателно „детронират“ стария хегемон на моретата Великобритания. Все по-отслабващите „стари“ велики сили отварят вакуум, който дава на Щатите удобно пространство, което Вашингтон да запълни.²³ Друга важна причина за успеха на САЩ след войната е фактът, че страната се включва в бойните действия по-късно от другите сили и остава известно време извън воюващите съюзи. Така тя запазва голяма част от потенциала и ресурсите си, които може да използва в следвоенното си възстановяване.²⁴

Година след задочната словесна престрелка между Сталин и Чърчил, на 12 март 1947 г., президентът на САЩ изнася реч пред

---

²¹ Из интервю на съветския лидер Йосиф Сталин, публикувано във в. „Правда“, по повод речта на бившия британски премиер Уинстън Чърчил във Фултън В: Документи и материали... (1946 – 1992), с. 24-27.

²² Кенеди, П. Цит. съч., с. 498.

²³ Пак там, с. 500.

²⁴ Бюканън, П. Чърчил, Хитлер и ненужната война. Как Великобритания загуби империята си, а Западът загуби света. Издателство Прозорец, София, 2021, с. 467.

Конгреса, с която обявява плана си за развитие на външната политика на страната, останала известна като доктрината „Труман“.²⁵ В нея президентът предвижда предоставяне на значителна финансова помощ на Гърция и Турция. Причината за това е разразилата се гражданска война в Гърция, която според договореностите от Ялта е в британската сфера на влияние, но поради тежката следвоенна криза Обединеното кралство няма ресурсите да се справи със ситуацията и се отказва от влиянието си в балканската държава. Военните действия се водят между прозападното правителство и гръцките комунисти, желаещи да присъединят страната към съветската зона на влияние, нещо, което притеснява Сталин поради неизвестността дали западните страни ще предприемат ответни действия. Турската република, от своя страна, счита себе си за заплашена поради отдавна съществуващото желание на Руската империя, наследено и от управляващите в СССР, да наложи контрола си над Пролите.

За да обоснове правотата на своите външнополитически намерения, в речта си пред Конгреса Труман заявява: „Ние сме длъжни да помагаме на свободните нации против агресивните действия от страна на тоталитарните режими, подкопаващи мира в целия свят.“ Според него към онзи момент всички народи по света трябва да изберат между алтернативни образи на живот. Този избор обаче много често не е свободно направен. Двата образа са демократичната система, която се уповава на желанието на множеството, а вторият, тоталитарният, е насилствено наложено желание на малка върхушка, която силово е наложила вижданията си над обществото.

Президентът заявява, че е на мнение, че САЩ трябва да подкрепят всички народи, които се съпротивляват на агресията на въоръжено малцинство или на външен натиск. Той застъпва идеята, че Щатите трябва да помогнат за освобождението на народите и да им позволят да изберат сами съдбата си. Въпреки това той изрично подчертава, че тази помощ трябва да бъде най-вече икономическа и финансова, като така да се окаже влияние на протичащите политически процеси. Доктрината „Труман“ продължава да се използва и на по-късен етап и се превръща в основна програма на политиката на Вашингтон към Москва.

В унисон с принципите на доктрината „Труман“ американското външно министерство разработва проект, който цели да подпомогне финансово следвоенното възстановяване на Европа. Известен като плана „Маршал“, той официално е представен на европейските държави на конференция в Париж през юли 1947 г. Целта му е да подпомогне

---

²⁵ Из реч на президента на САЩ Хари Труман на заседание на Конгреса (Доктрина „Труман“). В: Документи и материали... (1946 – 1992), с. 27-29.

европейските държави, за да възвърнат предвоенното си икономическо равнище и стандарта на живот на гражданите, като така се парира влиянието на прокомунистическите политически сили и се предотврати попадането на още страни в орбитата на Москва. В четирите години на действие на плана (от април 1948 г.) редица държави се възползват от него, нито една от тях обаче не е от Източния блок, тъй като СССР им забранява да се възползват от плана, а и самите американци поставят допълнително условие, че няма да се подкрепят режими, които насилствено се опитват да останат постоянно на власт или възпрепятстват свободното възстановяване и развитие на други държави. За значението на плана „Маршал“ е показателен примерът на Австрия, която получава приблизително 14 % от приходите си за 1948 – 1949 г. благодарение на американската помощ.²⁶

Капитулацията на Япония и краят на Втората световна война се превръщат не само в момент на облекчение за войниците от двете страни, а и в окончателното рухване на междусъюзническите отношения. Липсата на общ враг, който да успокоява напрежението помежду им, се превръща в катализатор за влошаването на комуникацията между тях. Въпреки че страните от Антихитлеристката коалиция трябва съвместно да организират трибунали, на които да подведат под отговорност виновниците за военните престъпления, те не успяват да превъзмогнат своите противоречия, поради което последната обща задача не може да спре започналия разрив.

Свидетелство за започващата борба между съюзниците за влияние в следвоенния свят е използването от САЩ на атомните бомби срещу Япония без това да се налага с оглед развоя на военните действия. Като демонстрират своята сила, притежавайки новото мощно оръжие, САЩ категорично заявяват намерението си за световна доминация след Втората световна война. Въпреки че скоро след това СССР се сдобива с плановете и изчисленията, описващи принципа на действие на бомбите, той няма готовност да създаде свой прототип или аналог на оръжието, което го поставя в ситуацията на догонващ. Старите велики сили – главно Великобритания и Франция, считат тази технология за „спасителен пояс“, който може да спре упадъка на колониалните империи. Освен това Великобритания, която най-тежко преживява своя залез, счита, че сдобивайки се с функционален екземпляр от бомбата, може да изпревари СССР във военен план и така да изравни баланса на силите.

---

²⁶ Джуд, Т. След войната. История на Европа след 1945 година, Издателство „Сиела“, София, 2010, с. 108.

Само няколко месеца след края на Втората световна война Чърчил признава, че САЩ вече стоят на върха на световното могъщество. Географското разположение на страната и подсилена ѝ от войната икономика изиграват решаваща роля в обособяването на Вашингтон като хегемон, но освен тези „вътрешни“ фактори страната е подпомогната и от отслабващото влияние на старите велики сили, което оставя след себе си „вакуум“, в който САЩ се наместват. Това е и причината новата конфронтация да е основно по линията Вашингтон – Москва, свидетелство за което са външнополитическите ходове на двете страни. Политиката на САЩ за ограничаване на съветското влияние, формулирана в „Дългата телеграма“, ясно проличава в доктрината „Труман“ и в плана „Маршал“. СССР, от своя страна, не се примирява с положението на догонващ и предприема действия за изграждането на контролирана от него нова коалиция. В разрез със съюзническите договорености Кремъл провежда целенасочена политика за налагане на собствената си политическа и икономическа система в страните от Централна и Източна Европа, останали в неговата сфера на влияние. Нарушеното доверие между западните съюзници и Москва, съпроводено от стремежа към световна доминация, е в основата на започналата Студена война. В първите следвоенни години разривът в отношенията между съюзниците се задълбочава и се стига до Първата Берлинска криза и блокадата на Западен Берлин (1948 – 1949 г.). По същото време, на 4 април 1949 г., западните държави създават международна организация за военно сътрудничество – НАТО, и обединяват армиите си под общо командване в рамките на Алианса. Така се официализира изграждането на военно-политическите блокове, противопоставянето между които предопределя международните отношения през следващите четири десетилетия.

Библиография:

1. Амброуз, С. Стремеж към глобализъм, американската външна политика от 1938 до началото на 90-те години. Издателство Петър Берон, София, 1995.
2. Апълбаум, А. Желязната завеса. Рухването на Източна Европа 1944 – 1956. Издателство Рива, София, 2017.
3. Бийвър, А. Втората световна война. т. 2, Издателство Изток-Запад, София, 2022.
4. Бьлок, А. Хитлер и Сталин. Успоредни животописи. Т. 2. Издателство Милениум, София, 2020.

5. Бюканън, П. Чърчил, Хитлер и „ненужната война“. Как Великобритания загуби империята си, а Западът загуби света. Издателство Прозорец, София, 2021.
6. Джуд, Т. След войната. История на Европа след 1945 г. Издателство Сиела, София, 2012.
7. Документи и материали по съвременна история (1946 – 1992). Съст. Д. Иванова, Й. Кочев, Университетско издателство „Неофит Рилски“, Благоевград, 2020.
8. Иванов, Б. История на Япония. Издателство Изток-Запад, София, 2016.
9. Иванов, Б. История на японската култура. Издателство Книгомания, София, 2021.
10. Кисинджър, Х. Дипломацията, Издателство Труд, София, 2020.
11. Солонин, М. Как Съветският съюз победи във войната. Издателство Прозорец, София, 2021.
12. Съветският съюз на международните конференции в периода на Великата отечествена война 1941 – 1945. Т. 6. Берлинската (Потсдамската) конференция на ръководителите на трите съюзни държави – СССР, САЩ и Великобритания 17 юли – 2 август 1945. Сборник документи, Издателство Партиздат, София, 1987.
13. Statement of Policy, Approved by the President, Relating to Post-War Japan. In: <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/statement-policy-approved-the-president-relating-post-war-japan> (посетен на 12.04.2023 г.)
14. Surrender of Japan INSTRUMENT OF SURRENDER. In: <https://www.archives.gov/milestone-documents/surrender-of-japan> (посетен на 12.04.2023 г.)